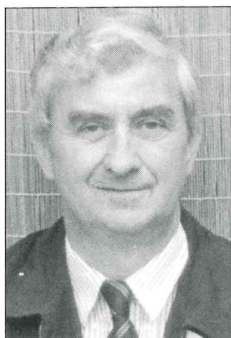

Ladelund lukker efter 120 år

Af
E. Waagner Nielsen,
KVL

Den 25. juni 1999 sluttede 120 års virksomhed på Ladelund. Gennem alle årene landbrugsskole og gennem næsten 100 år også mejeriskole – i alt har over 7.000 mejerister og omkring 13.000 unge landmænd fået deres teoretiske uddannelse på Ladelund.

For dem der kender Ladelund, som elever eller som lærere og familier omkring Ladelund, er det næsten ikke til at fatte, at denne levende skole, med de store bygninger, smukke og velholdte, ikke mere skal fortsætte som en højborg i landbrugets tjeneste.

Ude fra set lignede det et uheld – hov, der røg Ladelund! Det har i flere år stået klart, at der er for mange landbrugsskoler i Danmark i forhold til det dalende elevtal. Undervisningsministeriet tilskynder ved økonomiske incitamenter landbrugsskolerne til at slutte sig sammen for derefter at søge at etablere en mere hensigtsmæssig skolestruktur – ved samling om enkelte skoler og lukning af de øvrige.

Således indgik Ladelund Landbrugsskole den 1. januar 1998 i en fusion med Riber Kjærgård Landbrugsskole under navnet Sydjyllands Landbrugsskole. Da Ladelund netop på dette tidspunkt stod uden forstander, blev forhandlingerne på Ladelunds vegne ført af skolebestyrelsens formand, som blev formand for den fælles bestyrelse for den fusionerede Sydjyl-

lands Landbrugsskole, mens Riber Kjærgårds forstander blev forstander for begge skoler.

Yderligere forsøgt Grindsted Landbrugsskole og Hovborg Landboskole inddraget i fusionen. Ladelund var her udsat til at skulle fungere som landbrugsgrundskole for hele Ribe Amt. Forhandlingerne herom gik, naturligt nok, ikke let – og i januar 1999 blev det pludselig meddelt, at bestyrelsen for Sydjyllands Landbrugsskole ved et møde havde besluttet at lukke Ladelund og samle alle aktiviteter på Riber Kjærgård. Som grund angaves akutte økonomiske problemer samt det forhold, at bygningsdriftsomkostningerne på den store skole i Ladelund ville være større ved fortsat drift end på den meget mindre Riber Kjærgård (!)

Beslutningen vakte selvsagt bestyrtelse på Ladelund og udover landet. Der opstod uro i Ladelunds bagland, og der blev indkaldt til et ekstraordinært årsmøde den 2. marts 1999 i skolekredsen, som nu var fælles for de to skoler. Her blev der stemt om en resolution om genoptagelse af forhandlingerne med Grindsted Landbrugsskole og omgørelse af beslutningen om at lukke Ladelund. Der var meget tæt løb ved afstemningen – 112 stemte for opretholdelse af Ladelund, men 119 stemte for lukningen.

Forløbet minder om dengang for 27 år siden – i 1972 – da Ladelunds Mejeriskole blev lukket. Der var da en stærk nedgang i elevtallet på de to mejeriskoler, Dalum og Ladelund, hvilket havde sammenhæng med, at netop i 1960-erne blev hovedparten af landets mejerier nedlagt. Der var almindelig enighed om, at der nu kun var plads til én mejeriskole. Ved en afgørende afstemning i juni 1972, i et udvalg nedsat af Danske Mejeriers Fællesorganisation, var afgørelsen lige på vippen: 11 stemte for Ladelund, men 12 for Dalum.

Også dengang blev der stærk uro i Ladelunds bagland, ikke mindst i syd- og sønderjyske mejeribestyrekredse. I Mælkeritidende 1972 afspejles dette i flere skarpe indlæg fra skolens daværende formand, mejeribestyrer Tage Hansen, Brørup.

Således tabte vi Ladelund i to omgange, Mejeriskolen i 1972 og

Landbrugsskolen i 1999. Begge gange lignede forløbet lidt et tilfældighedernes spil, hvor enkeltpersoners hældning til den ene eller anden side blev afgørende, og hvor det efterfølgende ikke er let at få rede på, hvad der egentlig gjorde udslaget – og begge gange efterladende mennesker omkring Ladelund med en ærgerlig følelse af, at noget måske kunne være gjort anderledes.

I forbindelse med lukningen af landbrugsskolen tog en gruppe i kredsen omkring Ladelund initiativ til tegning af medlemmer til en forening med det formål at søge etablere en efterskole i det store bygningskompleks på Ladelund. Foreningen holdt stiftende generalforsamling den 22. juni 1999, hvor der valgtes en bestyrelse med Egon Fræhr, tidligere landbrugslærer på Ladelund, som formand. I givet fald vil »Ladelund Efterskole« tidligst kunne gå i gang i sommeren 2000.

Begyndelsen i 1879

I 1879 købte den unge landbrugskandidat og lærer på Askov Højskole Niels Pedersen en lille landejendom – Ladelundgård – ude på marken mellem Malt og Brørup lige ved den nye jernbanelinje mod Esbjerg. Her indbød han unge fra landbruget til skole.

Der var krise i landbruget – kornpriserne var vigende, billigt korn kunne nu i stor mængde fragtes til Europa fra bl.a. Amerika med de nye dampfærdselsmidler. Til gengæld var der gode penge at tjene i salg af smør til verdens førende industriland England. Der var derfor på den tid stigende interesse for forøgelse af mælkeproduktionen og forbedring af mejerivæsenet.

Niels Pedersen var meget optaget af denne udvikling. Han havde allerede som ung mand lært mejerivæsen på Rodstenseje ved Odder, og han indrettede straks efter overtagelsen af Ladelundgård et lille mejeri og begyndte at købe mælk fra nabogårde. (Ladelunds mejeri fortsatte driften indtil 1952, da det indgik i en fusion med andelsmejerierne i Maltbæk og Brørup ved oprettelsen af Brørup Omegns Andelsmejeri, dengang landets største).

Den første uddannelsesaktivitet på Niels Pedersens nye skole var oplæring af 9 elever i Ladelunds lille gårdmejeri allerede i sommeren 1879. Fra 1. oktober 1879 indbød han til et kursus til »vordende landmænds uddannelse i mælkerifaget« og heri indgik også praktisk arbejde i mejeriet. Allerede året efter anskaffede Niels Pedersen to af de nyligt opfundne kontinuerlige centrifuger – først en de Laval fra Sverige og kort efter den danske Maglekilde centrifuge – samt en dampmaskine til mejeriet.

Om de første års undervisning skriver J. C. Overgaard (Ladelund Elevforenings årsskrift 1929 s.9), at den tog »...i fuldt så høj grad sigte på det specielle mejeribrug som på det mere alment landbrugsfaglige. Endnu var adskillelsen ude i det praktiske liv jo under udvikling og kun delvis fuldbyrdet, endnu behandledes mælken adskillige steder hjemme på gårdene, og den unge mejeribestyrerstand rekrutteredes i disse år i meget væsentlig grad fra elevflokkene på Ladelund »Landbrugsskole«. Tiden viste, at mange af disse gamle Ladelund-elever senere blev det praktiske mejeribrugs førende mænd«.

Andelsmejerierne

I 1882 oprettedes det første andelsmejeri i Hjedding og snart bredte andelsmejeribevægelsen sig over hele landet – i 1890 var der bygget over 700 andelsmejerier.

Niels Pedersen på Ladelund var en af de få af tidens mejerikyndige, der hurtigt indså betydningen af

andelsmejerierne. Berømt er hans udtalelse herom : »Der har rejst sig en bølge ved Vesterhavet, den vil overskylle det ganske land, intet formår at standse den«.

Niels Pedersen blev rådgiver ved oprettelsen af mange af de nye andelsmejerier; han hjalp med anskaffelse af maskiner, og fra elevflokkene på Ladelund skaffede han bestyrere til de nye mejerier.

I året 1888 havde han således ikke mindre end 22 andelsmejeriprojekter i gang. Der var fart over felten. Den senere maskinfabrikant H. P. Philipsen, der var medhjælper for Niels Pedersen i 1880-erne fortæller (Ladelund Elevforenings Årsskrift 1929 s.159) »... Vi lavede tegninger og købte maskiner og kunne den gang montere et mejeri færdig på 3 uger...«.

Det kan nok være svært for vi nulevende helt at sætte os ind i, hvilken fantastisk dynamik, der var over mejerivæsenets udvikling i de første par årtier efter oprettelsen af Ladelund. I det store værk »Dansk Mejeribrug 1882–2000« har historikeren Claus Bjørn udførligt gjort rede for udviklingen frem til 1914. Her fortælles bl.a. om den centrale rolle Niels Pedersen og Ladelund kom til at spille for mejeribrugets udvikling i andelsmejeriernes første tid.

Ladelund elevforenings årsskrifter fra jubilæumsårene 1929, 1954 og 1979 er gode kilder til Ladelunds historie – ikke mindst er 1929-årsskriftet interessant, fordi der heri er en række »øjenvidneskildringer«; beretninger fra nogle

af dem, der selv var med i pionertiden på Ladelund i 1880-erne.

Mejeriuddannelsens organisering

Fra 1887 blev undervisningen på Ladelund delt i en mejerilinjé og en landbrugslinjé, med 4 mdr. sommerkursus og 5 mdr. vinterkursus på mejeriskolen. Mejeriskolen havde stadig i de følgende år den største søgning; det var først fra begyndelsen af 1900-tallet, at landbrugsafdelingen på Ladelund begyndte at få de største elevtal.

Fra 1889 begyndte Dalum Landbrugsskole (oprettet 1886) også at tilbyde særlige mejerikurser, men de første mange år forblev Ladelund den største mejeriskole – frem til 1910 fordelte mejeristerne sig med omkring 80% til Ladelund og 20% til Dalum.

I 1910 indførtes efter forudgående forhandlinger mellem skolerne og mejerist- og mejeriorganisationerne et nyt mejerikursus på 8 måneder for udlærte mejerister og efter samordnede undervisningsplaner for de to skoler. Dette kursus blev gennem mere end 50 år – helt frem til 1962 – standarduddannelsen for de mejerister, der stiledede mod at blive mejeribestyrere. Efter indførelsen af en fælles undervisningsplan for mejeriundervisningen på Ladelund og Dalum blev fordelingen af eleverne på de to skoler mere ligelig.

(I Ribe var der en lille mejeriskole – oprettet 1878 som højskole

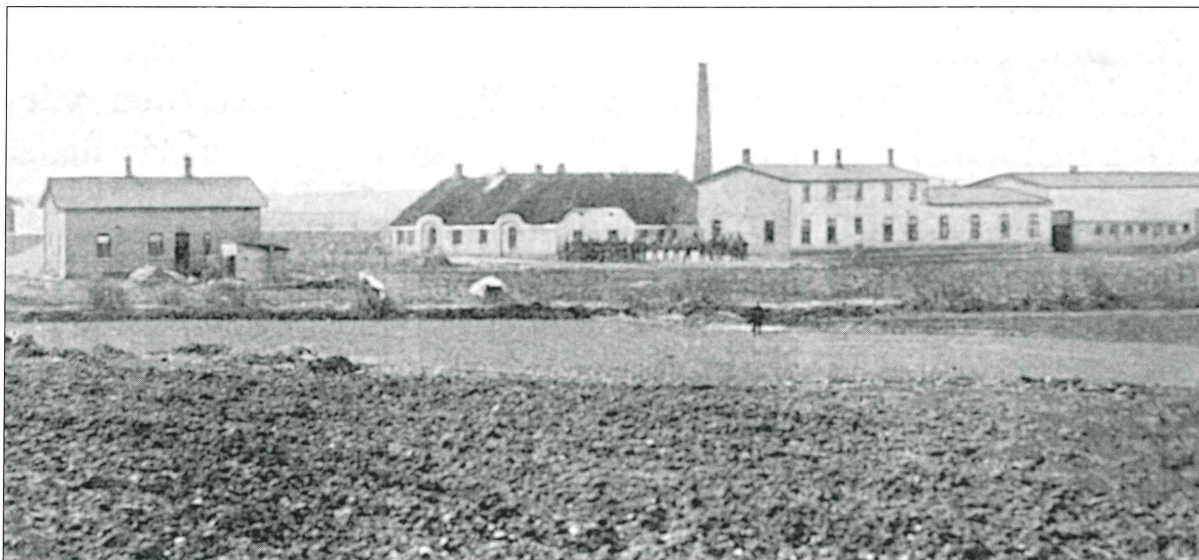

Fig. 1. Ladelund 1883. Kun 4 år efter starten af skolen i den gamle gård, der ses midt i billedet, er Niels Pedersen i gang med en omfattende byggeaktivitet. Bemærk mejeriskorstenen.

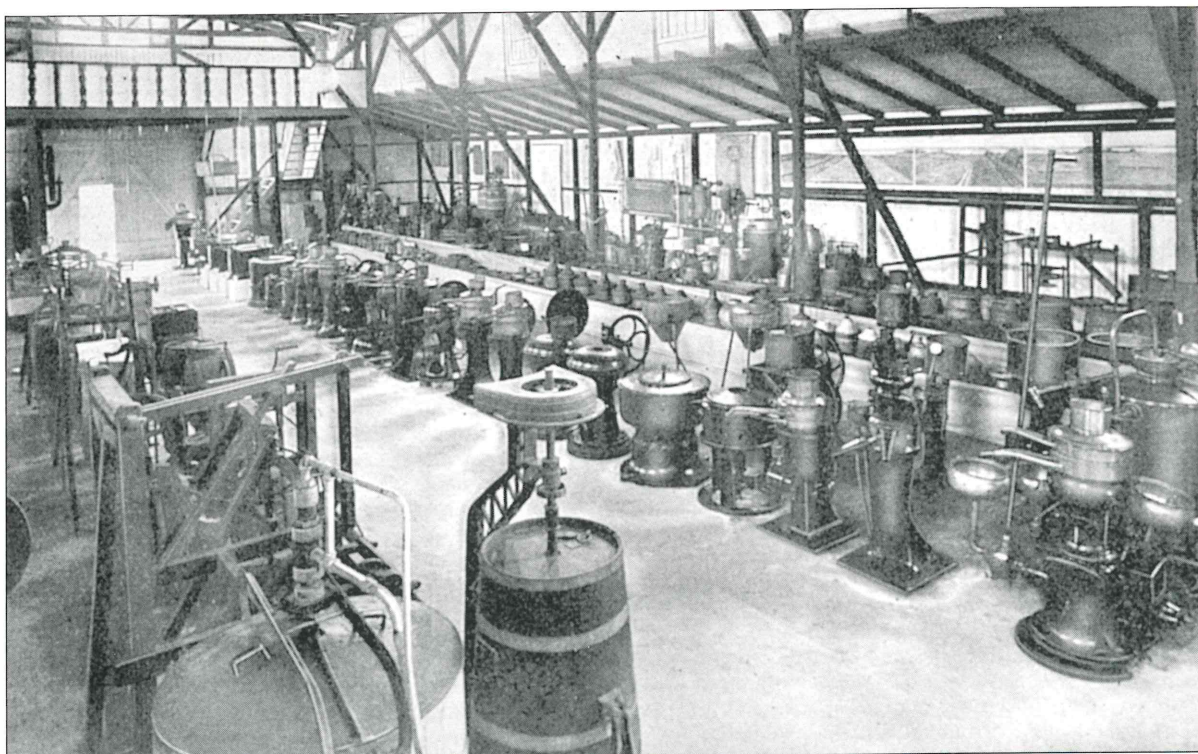

Fig. 2. Museet på Ladelund. Niels Pedersen's første centrifuger og første dampmaskine, samt mange af de maskiner, der efterhånden kom til afprøvning i Ladelunds mejeri, kom senere til at indgå i Ladelund Museum. En stor museumsbygning af træ opførtes i 1904 til denne enestående samling af mejerimaskiner fra det industrialiserede mejeribrugs første årtier. Museet fik også en afdeling for landbrugsredskaber. Museet blev desværre nedlagt 1966, nogle af maskinerne blev skrottet, en del gik til Dansk Landbrugsmuseum. Enkelte kan ses på museet på Gl. Estrup ved Allingåbro – påsat et skilt som siger »Fra Malt sogn« – mere oplysende ville være: »Fra Museet på Ladelund«. Måske kan man håbe på, at nogle af mejerimaskinerne fra Ladelunds Museum kan komme frem i lyset igen i forbindelse med opbygningen af et egnsmuseum omkring Sønderkov Slot ved Brørup?

og med mejerikursus fra 1883 – og her holdt man fast ved et 6 måneders mejerikursus, da Dalum og Ladelund enedes om et 8 måneders kursus efter fælles plan. Skolen i Ribe ophørte i 1923).

Ikke før i 1958 blev der igen ændret i den overordnede plan for mejeriskoleundervisningen i Danmark, idet de to mejeriskoler, Dalum og Ladelund, da påbegyndte et nyt 6 mdr. kursus for mejerilærlinge, og som konsekvens heraf blev fra 1962 det gamle 8 måneders kursus omdannet til det 9 måneders fortsættelseskursus (mejeritekniker-kursus).

Denne ordning for mejeriskolen på Ladelund fortsatte i det store og hele frem til lukningen i 1972.

Fjord og Ladelund

Noget af det, der afgørende var med til at placere Ladelund centralt i det fremvoksende andelsmejeribrug fra 1880-erne var Fjords forsøgsvirksomhed på Ladelund – og dette, at resultaterne herfra

straks kom til at indgå i undervisningen på skolen. (N. J. Fjord var docent i fysik ved Landbohøjskolen og igangsætter af de første egentlige forsøg på mejerivæsenets og husdyrbrugets område i Danmark)

I 1882 igangsatte Fjord forsøg på Ladelund til sammenligning af smørudbyttet ved brug af de nye centrifuger i sammenligning med udbyttet ved den traditionelle håndafskumning af fløden. (Niels Pedersen havde haft Fjord som lærer på Landbohøjskolen).

I andelsmejeriernes første tid var der store problemer med skummetælken, som blev sendt retur til landmændene til foderbrug. Den havde dårlig holdbarhed, og den viste sig at udgøre en stor smittefare – ikke mindst for spredning af kvægtuberkulosen. Der udbredte sig en (over)tro på, at centrifugerne skadede skummetælken. Ved de fortsatte forsøg på Ladelund kunne Fjord vise, at dette ikke var tilfældet, og at opvarmning af skummetælken til omkring 70°C kunne forbedre holdbarhe-

den (19. ber. fra N. J. Fjord; 2. ber. fra Forsøgslaboratoriet 1884). En sådan varmebehandling viste sig samtidig at være tilstrækkelig til at gøre mælken fri for smittefarlige tuberkulosebakterier (B. Bang i 4. ber. fra Forsøgslaboratoriet 1885).

I forbindelse med Fjords mejeriforsøg på Ladelund udvikledes det første kontinuerlige pasteuriseringsapparat – Fjords pasteuriseringsapparat, grydepasteuren.

Senere gennemførte Fjord på Ladelund praktiske forsøg med kontrol med mælkens fedtindhold, og han konstruerede apparatur til bestemmelse af »flødeprocenten« i leverandørmælken. Han opstillede beregningssystemer til betaling for mælken efter fedtindhold. Niels Pedersen indbød hurtigt – i samarbejde med Fjord – til korte kurser for mejeribestyrere, så de kunne lære at bruge Fjords metoder til retfærdig afregning for mælken i andelsmejerierne.

Ladelund var således i perioden 1882–86 i virkeligheden Danmarks første forsøgsmejeri.

Kontrollforeninger

Fjords forsøg med kontrol af leverandørmælkens fedtindhold inspirerede på Ladelund til kontrol med køernes smørdelse, og i 1895 blev – med Niels Pedersen som inspirator – verdens første kontrollforening oprettet: Vejen og Omegns Kontrollforening. Snart blev der oprettet kontrollforeninger over hele landet, og på Ladelund begyndte man at uddanne kontrolassistenter, som med et lille transportabelt Gerberlaboratorium kunne rejse rundt på gårdene og kontrollere de enkelte køers produktion.

Ladelunds autoriserede laboratorium

Til hjælp for mejeriernes kontrol med centrifugernes renskumnings-evne oprettede Niels Pedersen i 1897 et laboratorium på Ladelund, som tilbød at udføre vægtanalytisk fedtbestemmelse i skummetmælksprøver. Virksomheden kom snart til at omfatte flere mejerimæssige analyser samt analyser af gødnings- og foderstoffer, vandprøver mm. Laboratoriet fik i 1902 autorisation af Landbrugsministeriet, og det kan på en måde siges at have været det første centrallaboratorium indenfor mejeribrug. Laboratoriet fortsatte sin virksomhed – i de sidste mange år med Svend Grane som leder – indtil 1972. Det blev da nedlagt, idet dets funktioner efterhånden var blevet overtaget af de i 1960-erne opbyggede Mejeribrugets Centrallaboratorier; nu samlet i »Steins Laboratorium«.

»Ånden på Ladelund«

Man har ofte hørt udtrykket »ånden på Ladelund«. Enhver virksomhed har vel ved nærmere efter-

tanke en »ånd«; for tiden hedder det vist »virksomhedskultur«. Skal jeg give et kortfattet bud hvad angår Ladelund, så kan det være: En kombination af ånden fra folkehøjskolen (frihed og folkelig vækkelse/Askov/Grundtvig) med ånden fra Landbohøjskolen (den solide, i praksis forankrede naturvidenskab/Fjord). Niels Pedersen var uddannet i den grundtvigske højskoletradition og på Landbohøjskolen. De fleste af Ladelunds lærere gennem tiderne ligeså.

Spørgsmålet om, hvilken betydning den folkelige vækkelse gennem folkehøjskolen kan have haft for andelsmejeriernes udvikling har historikeren Claus Bjørn behandlet. I en artikel i årbog for dansk skolehistorie (1971) skriver han f.eks., efter en omtale af bl.a. Niels Pedersen og Ladelund: *»Landboskolens mænd er omtalt her, fordi opmærksomheden normalt har været koncentreret om at spore en påvirkning direkte fra den grundtvigske folkehøjskole og dens forkyndelse til de praktisk-økonomiske bestræbelser, de mange andelsmejerioprettelser i 1880-erne var udtryk for. Landboskolen udgjorde et mellemled med et åndeligt artsfællesskab med folkehøjskolen, men med fast faglig forankring midt i landbrugets udvikling«.*

Jeg vil eksemplificere dette med »ånden« med et par af mine egne oplevelser: Som nytiltrådt lærer i 1960 fik jeg tildelt en foredragsrække i samfundsøkonomi for mejerist-holdet. Der var ingen lærebog, og jeg spurgte forstanderen, Johs. Dons Christensen, hvilke emner jeg forventedes at behandle. Svaret var kort: *»Det finder du ud af«.* Jeg forstod, at på Ladelund skulle man se at komme igang med arbejdet, men så havde man også frihed til selv at tilrettelægge det.

Det var højskolens frihedstradi-

tion, der her manifesterede sig, og jeg tror, at denne tradition i lige linie var blevet videreført fra Askov Højskole fra Niels Pedersens tid. Derfor var Ladelund ikke bare en god skole, men også en god arbejdsplads og et godt hjem for alle familier med tilknytning til skolen. Der var højt til loftet – det var *»et jævnt og muntret, virksomt liv på jord«.*

Og den solide faglighed: I en diskussion – jeg tror det var noget om gerberering – på lærerværelset i min første tid som lærer på Ladelund, fremførte jeg en eller anden påstand. O. S. Hansen, min tidligere lærer og nu kollega, var der straks: *»Hvor ved du det fra – hvem har undersøgt det?«.* Her – i lærerkollegiet på Ladelund – skulle man ikke regne med at komme langt med løse påstande; her skulle der dokumentation på bordet.

Jeg tror, at her var det ånden fra Fjord, der viste sig – kravet om solid, naturvidenskabelig og forsøgsmæssigt dokumenteret grundlag for undervisningen. Da jeg fik overladt O. S. Hansen's eksemplar af hans egen lærebog i Mejerilære (som jeg har endnu) lærte jeg noget om denne arbejdsmåde: For hver tekstside i bogen var der indsat en blank side, og på disse sider havde O. S. Hansen omhyggeligt noteret korte uddrag fra hundredvis af artikler fra fagblade fra mange lande. Jeg forstod, at der lå hårdt arbejde bag det at være en velfunderet mejerilærer.

I den landbokultur Ladelund indgik i, var idealet det stadige samvirke mellem ånd og hånd / teori og praksis; forstandere og lærere havde lyst og evne til en livlig vekselvirkning med verden udenfor skolen. Man har aldrig sidet i et elfenbenstårn på Ladelund. Forstandere og lærere har gennem

Fig. 3. Ladelunds bibliotek – en omfattende samling af bøger og tidsskrifter om landbrug og mejeribrug og tillige om historiske emner og om naturvidenskabelige grundfag. Endvidere rummer biblioteket en stor samling af antikke bøger. Biblioteket har i tidens løb været af uvurderlig betydning for skolens faglige standard. I forbindelse med lukningen af Ladelund som landbrugsskole skønnes bogsamlingen at repræsentere en værdi på adskillige mio. kr.

Fig. 4. Ladelund 1999. Ladelunds Mejeri befandt sig der, hvor det store, buede skummesalsvindue endnu ses – til venstre i billedet, i hjørnet af det store bygningskompleks.

de 120 år holdt utallige foredrag rundt i landet. De virkede ofte som landbrugs- og mejerifaglige konsulenter og rådgivere. Mange var aktive i egnens fællesaktiviteter – landboforening, brugsforening, sogneråd/kommunalbestyrelse; nogle var også med i ledelsen af fællesaktiviteter på landsplan.

Måske er »ånden på Ladelund« i grunden klarest udtrykt i de to vers af Grundtvig fra 1839, der i Niels Pedersens tid så smukt blev sat over de to indgangsdøre i landbrugsskolens foredragssal, hvor de endnu kan ses bevaret gennem alle forandringer og moderniseringer:

*»Oplysning være skal vor lyst,
er det så kun om livet.
Men først og sidst med folkerøst
oplysningen om livet*

*Og I som lys vil tænde
I borgestuen her
O lader lyset brænde,
så det er ilden værd«*

Her vil jeg vil slutte – med et citat fra Bendt Hedemann Pedersen's tale ved afslutningsreceptionen på Ladelund den 25. juni 1999:

»Tak for Ladelund«.

Mejerilærere på Ladelund

Af de lærere der især beskæftigede sig med mejeribrug, skal fra den

første tid, udover grundlæggeren Niels Pedersen (forstander 1879–1909), nævnes to, der var knyttet til mejeriskolen i mange år:

- Jens Johansen, lærer ved Ladelund 1880–1926 og
- E. Konradi (den første kontrolassistent i Vejen og Omegns Kontrolforening 1895), lærer ved Ladelund 1903–1933.

Som 2. og 3. generation af mejerilærere fulgte:

- M. Tholstrup Pedersen, lærer ved Ladelund 1912–20, derefter forsøgsleder ved Forsøgslaboratoriet, senere Forsøgsmejeriet, 1920–27 og statskonsulent i mejeribrug for Nordjylland indtil 1952.
- Th. Kirkegaard, lærer ved Ladelund 1916–51.
- O.S. Hansen, lærer ved Ladelund 1924–1964.
- Niels Rasmussen, lærer ved Ladelund 1933–41, derefter mejerimaskinkonsulent for hele landet.
- Georg Jensen, lærer ved Ladelund 1941–49, derefter mejerikonsulent for Vestjylland.
- Bendt Hedemann Pedersen, lærer ved Ladelund fra 1951 og indtil lukningen i 1972; forstander for Mejeriskolen 1970–72. Derefter afdelingschef ved Danske Mejeriers Fællesorganisation.
- Niels Bruun Johannessen, lærer ved Ladelund 1954–59, derefter

mejerikonsulent for Syd- og Sønderjylland.

- Poul Bjerre, lærer ved Ladelund 1959–65, derefter udviklingschef ved De danske Mejeriers Maskinfabrik i Kolding.
- Egil Waagner Nielsen, lærer ved Ladelund fra 1960 og indtil lukningen i 1972. Derefter lektor ved mejerieringeniøruddannelsen på Landbohøjskolen.
- Poul Mikkelsen, lærer ved Ladelund fra 1964–70, derefter leder af Mejeribrugets Centrallaboratorium i Holstebro.
- Egon Stræde, lærer ved Ladelund fra 1966 og indtil sin død i 1967.
- John Zwisler, lærer ved Ladelund fra 1970 og indtil lukningen i 1972. Derefter studier ved University of Wisconsin i USA.

Endvidere har skolens forstandere altid haft mindst ét fag med mejeristerne – efter Niels Pedersen fulgte J. C. Overgaard, forstander 1909–43; Johs. Dons Christensen, forstander 1943–61; J. Bent Sørensen, forstander 1961–66 samt Kristian Nielsen, forstander fra 1966 til sin død i 1971.

Gennem årene har også mange af Ladelunds landbrugslærere undervist mejeristerne i enkelte fag. Af dem som huskes af nulevende gamle mejeriskoleelever skal nævnes: Aage Toft, Gunner Elbæk (gymnastik), Arne Hansen, Jørgen Christophersen samt Svend Grane og Holger Busch Nielsen. □